

jaren geleden terecht op gewezen, dat er ook is een „anti-droit”, een demonisch recht, een positief recht, waarvan de makers zich niet hebben onderworpen aan het gezag der algemeen aanvaarde rechtsbeginselen, een recht, waarvan niet God, maar Satan de oorsprong is.⁴⁶ Telkens in de geschiedenis worden er regels van positief recht gemaakt, die niet er op gericht zijn de mens als schepsel Gods beter aan zijn bestemming te doen beantwoorden, doch die alleen de misdadige doeleinden der makers moeten dienen. Omdat het recht naar zijn wezen zulk een verheven karakter draagt, is dit anti-recht te afschuwelijker. Het beschadigt en kneust de enkele mens en drijft hem tot wanhoop. In zijn *Der Prozess* heeft Kafka ons de door zulk een verworpen recht beschadigde gekneusde en tot wanhoop gedreven mens geschilderd in de kantoorbediende Josef K., die zonder dat hij een strafbaar feit gepleegd had, op zekere morgen in hechtenis werd genomen. Telkens weer vrij gelaten en telkens weer gearresteerd, altijd vervolgd, wordt het net van de wet steeds dichter om K. samengesloten. In de bewerking van Kafka's boek voor toneel door André Gide wordt aan het recht, dat K. tergend langzaam vernietigt, zelfs goddelijke autoriteit verleend. De gevangenispredikant preekt voor hem over Klaagliederen 3 : 7: „Hij heeft mij ommuurd, dat ik er niet kan uitgaan, Hij heeft mijn koperen boeien verzwaard.” En wanneer in het toneelstuk van Gide K. eindelijk voor de rechtbank verschijnt, bestaat deze uit drie poppen, die met hun rug naar de verdachte zitten. Een vonnis wordt niet uitgesproken, maar hij wordt wel als gevonnist aangemerkt en uiteindelijk op even geheimzinnige als lugubere wijze terechtgesteld.⁴⁷

Het anti-recht is in deze wereld een afschuwelijke werkelijkheid. Wel is ook bij de rechtsvinding passend het gebed „Verlos ons van den boze.”

Alvorens te besluiten wil ik in het licht van het voorgaande nog enkele opmerkingen maken over drie onderwerpen, waarbij de vraag naar het goede recht duidelijk naar voren komt: het proces tegen Eichmann, de oplossing van het conflict om Westelijk Nieuw Guinea en de rechtsvorm van de onderneming.

In het proces tegen Eichmann ging het om een mens, die ingeschakeld was in een systeem van anti-recht, die deel uitmaakte van

⁴⁶ Jean Carbonnier, *La Bible et le Droit*, in de in noot 25 vermelde bundel, blz. 115 e.v.

⁴⁷ Franz Kafka, *Der Prozess*, Fischer Bücherei 1960; *Franz Kafka: du Procès au Château*, Cahiers Renaud-Barrault no. 20 bis; K. H. Miskotte, *Franz Kafka*, Eltheto, 86e jrg., blz. 36 e.v. (November 1931).